

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning	2
2. Syfte och metod	3
3. Områdesbeskrivning	3
4. Fornlämningsmiljön	4
Den historiska bebyggelsen	7
Särskilda arkeologiska miljöer	8
5. Bebyggelsemiljön	11
Kulturhistoriska byggnader och bebyggelsemiljöer	11
Beskrivning kulturhistoriska bebyggelsemiljöer	14
6. Sammanfattning och konsekvenser för kulturmiljön	18
Bebyggelsens kulturhistoriska värden	18
Kultur- och fornlämningar i landskapet	18
 Inventeringsbilagor	
Registrerade lämningar och påträffade objekt	21
Särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader/anläggningar Grupp 1B	22
Övrig bebyggelse som tillmäts kulturhistoriskt värde Grupp 1C	25
Fynd av byggnadslämning	40
 Referenser	41
Tekniska och administrativa uppgifter	41
Dokumentationshandlingar	41

1. Inledning

På uppdrag av Hammarö kommun har personal med arkeologisk och byggnadsantikvarisk kompetens från Värmlands Museum utfört en kulturmiljöutredning för området Bråten-Hästviken, jfr. Översiktsplan för Hammarö kommun 2004, utredningsområde 4 och 5. Arbetet i fält utfördes i månadsskiftet november-december 2006.

I området runt Hovlandavägen planeras nya bostäder och i samband med detta en ombyggnad av östra delen av Hovlandavägen med separat cykelbana. Vid Bråten omfattar planerna bostäder och möjligheter för en hotell- och rekreationsanläggning vid Hästviken. En eventuell bebyggelse av detta område kommer att få vägförbindelse via korsningen Hovlandavägen-Gunnarskärsleden. Inom utredningsområdet finns flera kända förhistoriska gravar. Vid Bråten gjordes därför en särskild arkeologisk utredning år 2000 där det framkom olika typer av kulturhistoriskt intressanta lämningar (Johansson och Karlsson 2001). Området är även inventerat inom projektet Skog och Historia. Hammarö kommun byggnadsinventerades 1979-80.

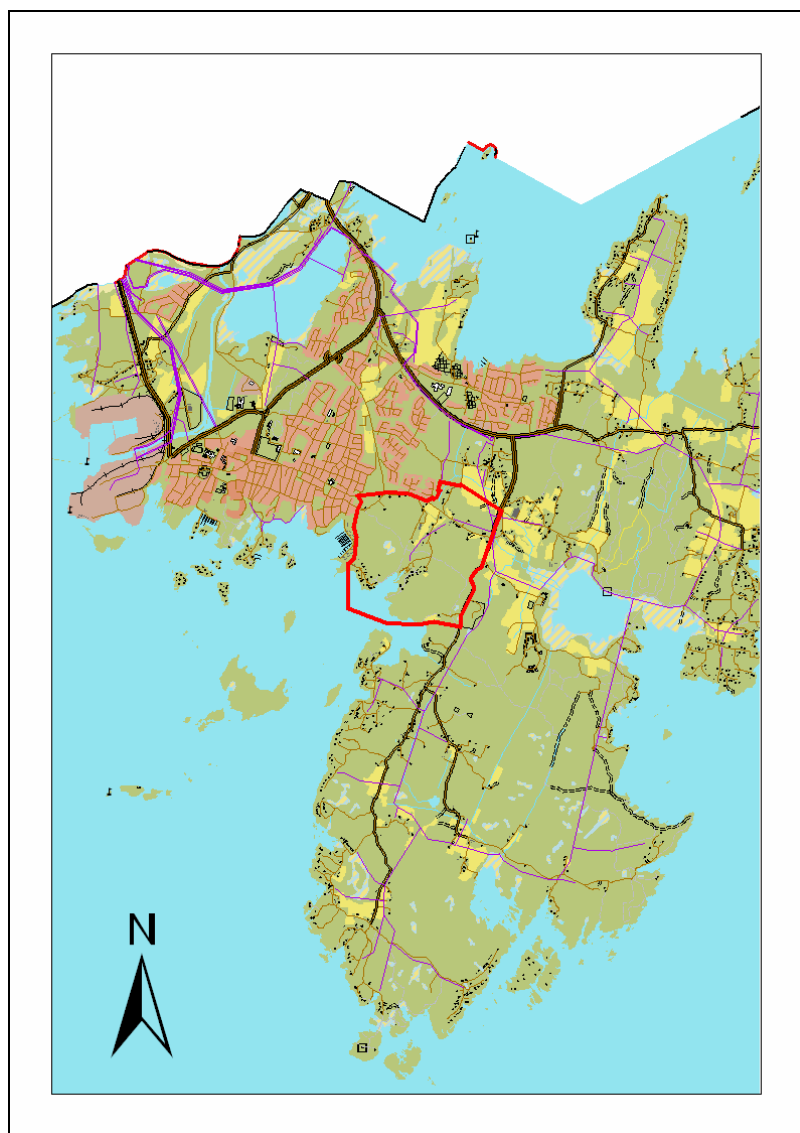

Fig. 1. Ekonomiska kartan i skala 1:50 000. Utredningsområdet markerat som en röd linje.

2. Syfte och metod

Syftet med kulturmiljöutredningen är att peka ut miljöer som är känsliga ur ett kulturhistoriskt perspektiv som underlag för en miljökonsekvensbeskrivning. Utredningen syftar till att svara på i vilken grad kända fornlämningar, misstänkta platser för fornlämningar, kulturhistoriskt intressanta byggnader och andra kulturlämningar berörs av den planerade utbyggnaden av området.

Vid utredningen har kartanalyser, litteratur- och arkivstudier, samt tidigare inventeringar och undersökningsrapporter från angränsande områden legat till grund för en senare inventering i fält. Kartmaterialet som använts är historiska kartor över Hammarö socken, Västra Hovlanda, Bråten och Kärrängen, sockenkartan från 1743, hembygdskartan, ekonomiska kartan i skala 1:10 000 med markeringar för redan kända forn- och kulturlämningar samt en detaljerad karta i skala 1:5 000 från Hammarö kommun.

Fälтарbetet genomfördes med en inventering av hela området, där nya kulturhistoriska objekt samt alla byggnader inom området dokumenterades. Vid redogörelsen kommer tidigare kända objekt att presenteras tillsammans med lämningar som påträffades vid den nu utförda inventeringen i området.

3. Områdesbeskrivning

Utredningsområdet innefattar områden runt östra delen av Hovlandavägen och berör hemmanen Bråten och Kärrängen samt delar av Östra och Västra Hovlanda, Klöverud och Hallersrud. Längs Hovlandavägen finns i dag spridd bostadsbebyggelse omgiven av mindre områden med åker, äng, skog och hästhagar. Äldre jordbruksmark i kantonerna runt dagens bebyggelse är delvis igenvuxen med slyskog. Utredningsområdets mellersta del utgörs av en nord-sydgående dalsänka vid Bråten med äldre åkermark som i dag huvudsakligen utnyttjas till betesmark och hästhagar. Längst söderut i detta område ligger Hästviken som tidigare har hyst olika aktiviteter, bl.a. tegelproduktion och en slip för större båtar.

Landskapet öster och väster om denna dalsänka utgörs av skogsbeväxt kuperad moränmark präglad av nord-sydgående bergshöjder, mossar och myrsänkor. Vegetationen består av barrskog och blandskog med huvudsakligen mossar och ljung som bottenvegetation. Detta är sannolikt rester efter den s.k. södra barrskogsregionen som har bevarats till följd av att marken i större delen av området inte har varit lämpad för jordbruk. Detta skogsområde är ett mycket använt friluftsområde med flera skogsvägar och stigar genom området, varav en är en märkt vandringsled som går från Skoghall via Mörudden till Kilene friluftsgård. Vid Mörudden finns en allmän badplats och vid Påsudden en grillplats och bänkar. Längs östsidan av Hästviken samt vid Bryngelsnäs väster om Hästviken ligger sommarstugeområden.

4. Fornlämningsmiljön

Vid bronsålderns slut var stora delar av Hammarö präglad av ett klippigt skärgårdslandskap med spridda öar och holmar i öst och väst, medan södra och mellersta delen utgjordes av en större sammanhängande ö med berg, moränavsättningar och sandstränder. Under järnåldern har landområdena gradvis blivit större, fram till att området fick sin nuvarande utsträckning ungefär vid järnålderns slut. Den äldsta etableringen av både boplatser och jordbruksmark har därför sannolikt utgått från de högre belägna partierna på mellersta delen av ön och gradvis spritt sig mot öst och väst. Utredningsområdet ligger i västra delen av denna äldre, större ö, vilket ger möjlighet för bosättning från äldre järnålder och framåt i norra delen av området, möjligen även äldre.

De kända fornminnena inom utredningsområdet är sju förhistoriska gravar. Alla är låga stensättningar som hör samman med brandgravskicket i yngre bronsålder och äldre järnålder (1100 f.Kr. - 400 e.Kr.). En av dessa ligger ensam vid Östra Hovlanda i östra delen av utredningsområdet, RAÅ 42, medan de övriga ligger relativt samlade vid Bråten, RAÅ 49-53. Domarringen vid Gunnarskär, i likhet med de övriga undersökta gravarna på samma gravfält, är brandgravar under flat mark daterade till äldre järnålder. Stensättningarna vid Bråten och domarringen vid Gunnarskär är därför goda exempel på variationen i gravskicket inom denna äldre tidsperiod på samma sätt som kulturmiljön runt runstenen och gravfältet vid Västra Hovlanda är tidstypiska för den senare järnåldern och övergången mellan järnålder och medeltid.

När det gäller placeringen av gravarna kan stensättningar ses som en övergångsform mellan den äldre bronsålderns gravrösen som ligger ensamma eller i grupper på framträdande, väl synliga platser i terrängen, ofta längs de samtida farlederna längs kusterna, och den yngre järnålderns bygde- och gårdsgravfält som ligger mer centralt i förhållande till dåvarande bebyggelse och ofta i anslutning till dagens åkermark. Exempel på sådana gravar är gravröset på Rävön, som även är Hammarös högsta punkt, och järnåldersgravfälten på Spjälkullen vid Hovlanda och vid Hammarö kyrka. Stensättningar kan ha båda typerna av placering och även utgöra gravfält tillsammans med äldre eller yngre gravar. Lika vanligt är emellertid att stensättningarna ligger i dagens utmark, ofta ensamma eller i mindre grupper. Gravarna vid Östra Hovlanda och Bråten är typiska representanter för denna typ av placering.

Vid Bråten ligger samtliga gravar mellan 59 och 62 meter över havet i anslutning till de två högsta bergskullarna inom utredningsområdet. Från dessa har man haft god utsikt över Väneren i syd samt i nordlig och östlig riktning, medan utsikten mot väst är mera begränsad. Även om inte gravarna har varit synliga, har själva kullarna varit väl synliga från alla dessa riktningar. Topografin och markförhållandena ger även i dag en bild av hur landskapet kan ha sett ut i gravarnas bruksperiod, men indikerar dessutom att de har legat utanför boplatsoverområdena. Stensättningen vid Östra Hovlanda ligger i samma typ av terräng som gravarna vid Bråten, men något lägre, ca 52 meter över havet. Denna ligger på samma höjdnivå som de tre stensättningarna strax öster om utredningsområdet, RAÅ 6.

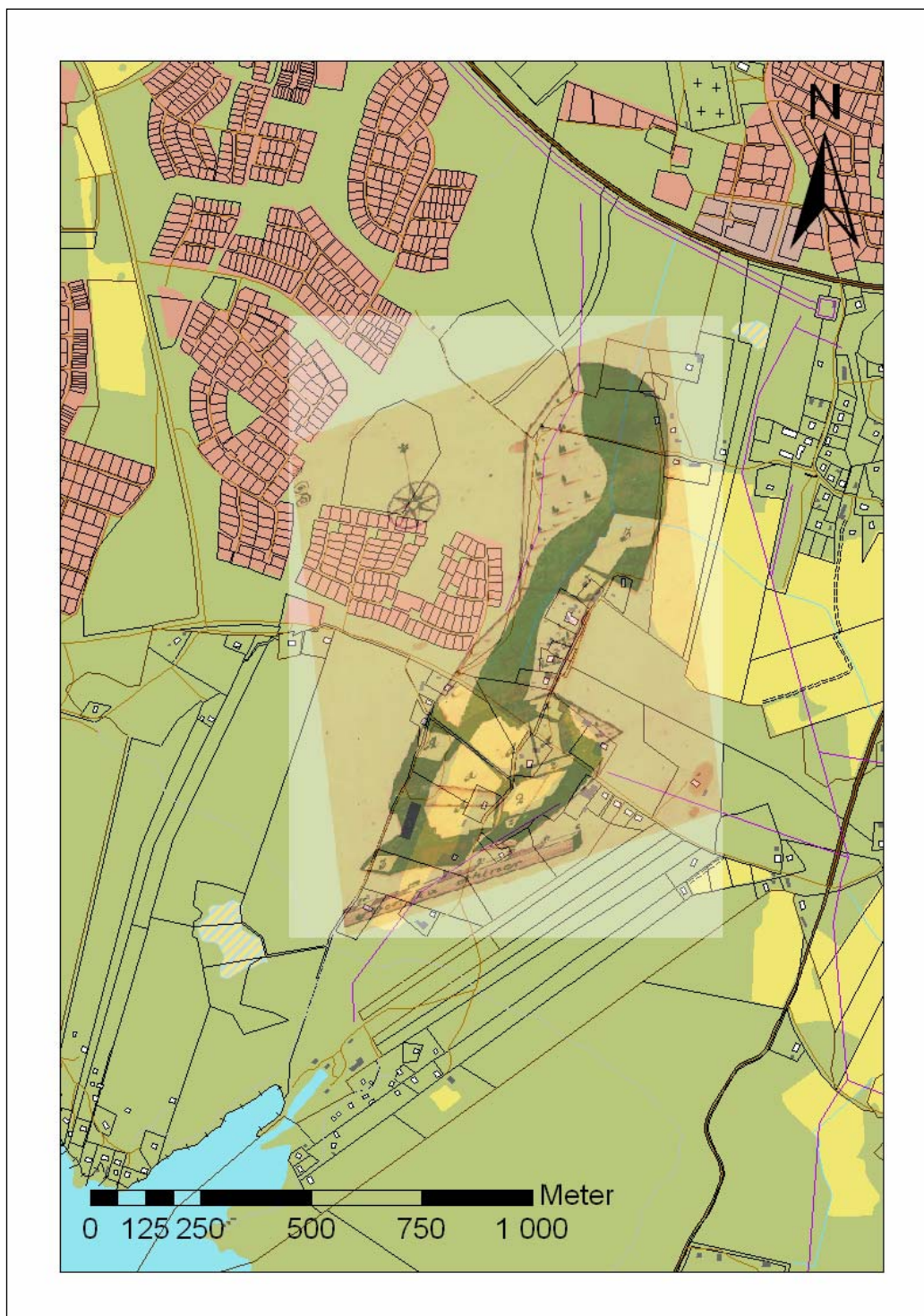

Fig. 2. Rektifiering av 1725 års karta över Bråten.

Bråten är känd i skriftligt material sedan 1540. De äldsta namnformerna är flertalsformerna Bråtom (1540) och Bråttene (1542), medan entalsformen Bråten blir vanlig från 1550-talet. Namnet Bråten tolkas som bestämd form av ordet *bråte* 'fälld skog' (Ortnamnen i Värmlands län 1926). Gårdsnamnet indikerar att den tidigare användningen av området kan ha varit som svedjemark (Lindman 1999). Svedning i skogsmark var i äldre tid vanligt förekommande i västra Sverige som ett komplement till odlingen på de fasta åkrarna. Odling och bete kan ha varit lika viktiga syften. Vid senare bosättning var det också vanligt att torpen lades på tidigare svedjemark. Platserna som valdes ut var områden med lätt sandig jord, ofta invid ett berg eller en bäck. Arkeologiska

undersökningar visar att svedning på sådana platser kan ha ägt rum över mycket lång tid. Ett annat gemensamt drag är att man ofta finner förhistoriska boplatser i sådana områden (Lindman 1999:49).

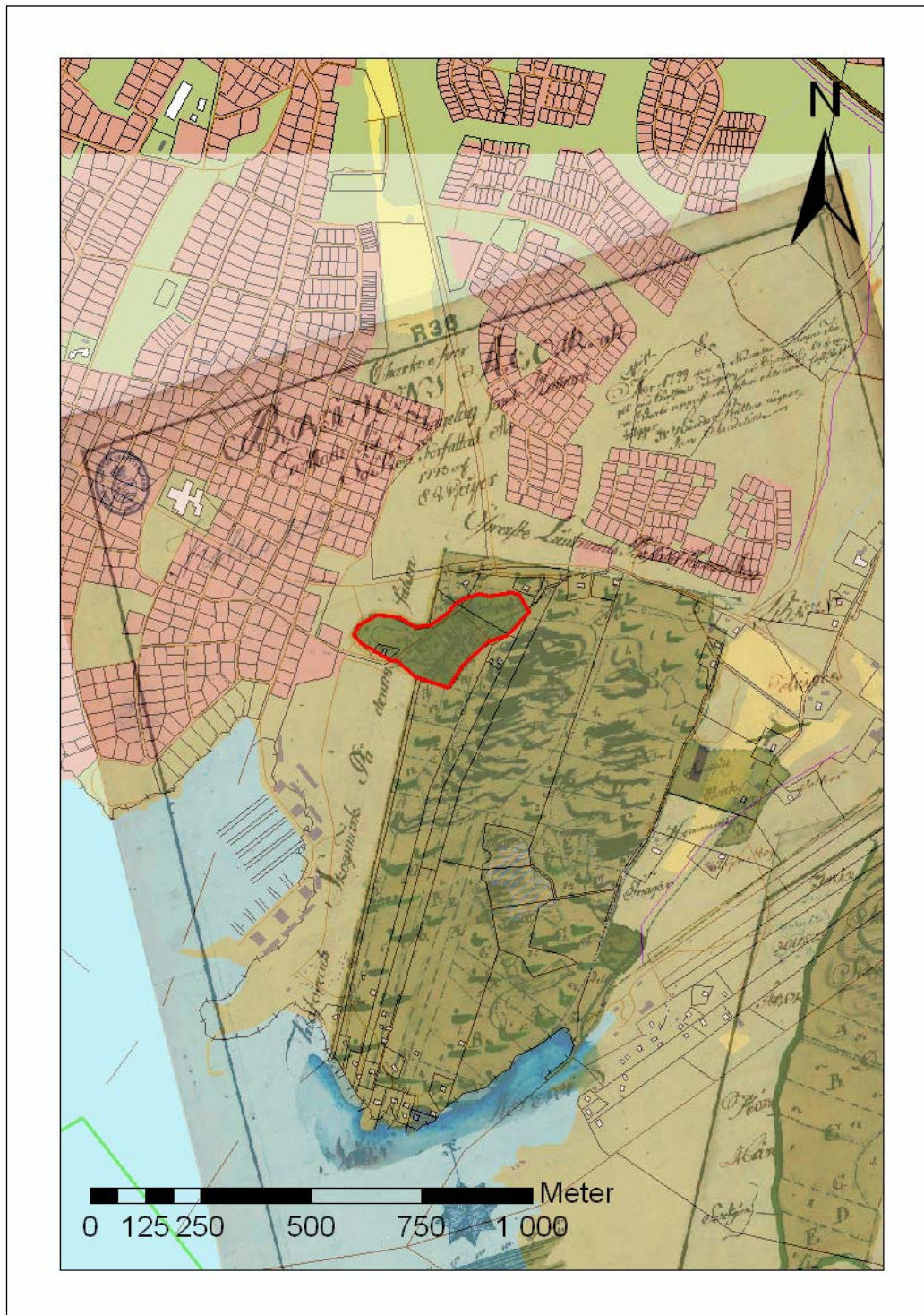

Fig. 3. 1798 års karta över Bråtens skogsmark med den möjliga platsen för det äldsta torpet Kärrängen markerad som en röd linje.

Kärrängen tillkom som ett torp under Bråten på 1600-talet. Tidiga namneformer är Kärr (1697) och Kiärr (1715), medan namnet Kärrängen är belagt från 1917 (Ortnamnen i Värmlands län 1926). Äldre kartor över Kärrängens ägor är sockenkartan över Hammarö från 1743 och kartan över storskiftet av Bråtens skogsmark från 1798.

Den äldsta gården i området är Hovlanda som har medeltida belägg. Indelningen i Östra och Västra Hovlanda är belagt från 1715. Både Klöverud och Hallersrud är belagda i skriftligt material från 1540 (Ortnamnen i Värmlands län 1926). Namnsuffixet *-rud* med betydelsen 'röjning' tillkom redan under vikingatid/medeltid och kan indikera att dessa gårdar är äldre än Bråten. Ingen av dessa gårdsenheter har dock legat inom utredningsområdet.

Den historiska bebyggelsen

Gårdsbebyggelsen i detta område har både under medeltiden och senare bestått av spridda ensamgårdar som efterhand har förtätats, men utan att bilda byar, vilket kan ses på äldre kartmaterial, t.ex. sockenkartan över Hammarö från 1743. Detta förhållande gör att gårdsstrukturen har förblivit relativt opåverkad av det så kallade storskiftet. Skiftesreformerna skulle förhindra ägosplittring och rationalisera jordbruket. För många byar innebar det att odlingsgemenskapen slopades, gårdarna flyttades "skiftades ut" för att kunna få några större sammanhängande lotter av byns åker-, äng- och skogsmark.

Sedan storskiftet har skogsmarken tillhörande Bråten och Västra Hovlanda varit uppdelad i långa smala tegar mellan sjön i söder och bebyggelsen i norr, som är markerade med egna gränsmarkeringar. Tillsammans med en del senare gränsändringar, gör detta att skogsområden inom utredningsområdet i dag är präglad av ett stort antal äldre och nyare gränsmarkeringar.

Den tidigaste kartan över Bråten är från 1725 och visar en gårdsstruktur där huset och tunet ligger i mitten och den uppodlade åkermarken ligger i en cirkel runt själva gården, uppdelad i mindre åkerlappar. Ytterkanten av denna cirkel utgörs av en sandvall i norr som sannolikt är en äldre strandlinje (Se fig. 2).

Särskilda arkeologiska miljöer

Efter den arkeologiska fältinventeringen i området samt genomgång av källmaterial, kan fyra miljöer pekats ut där särskild hänsyn bör tas.

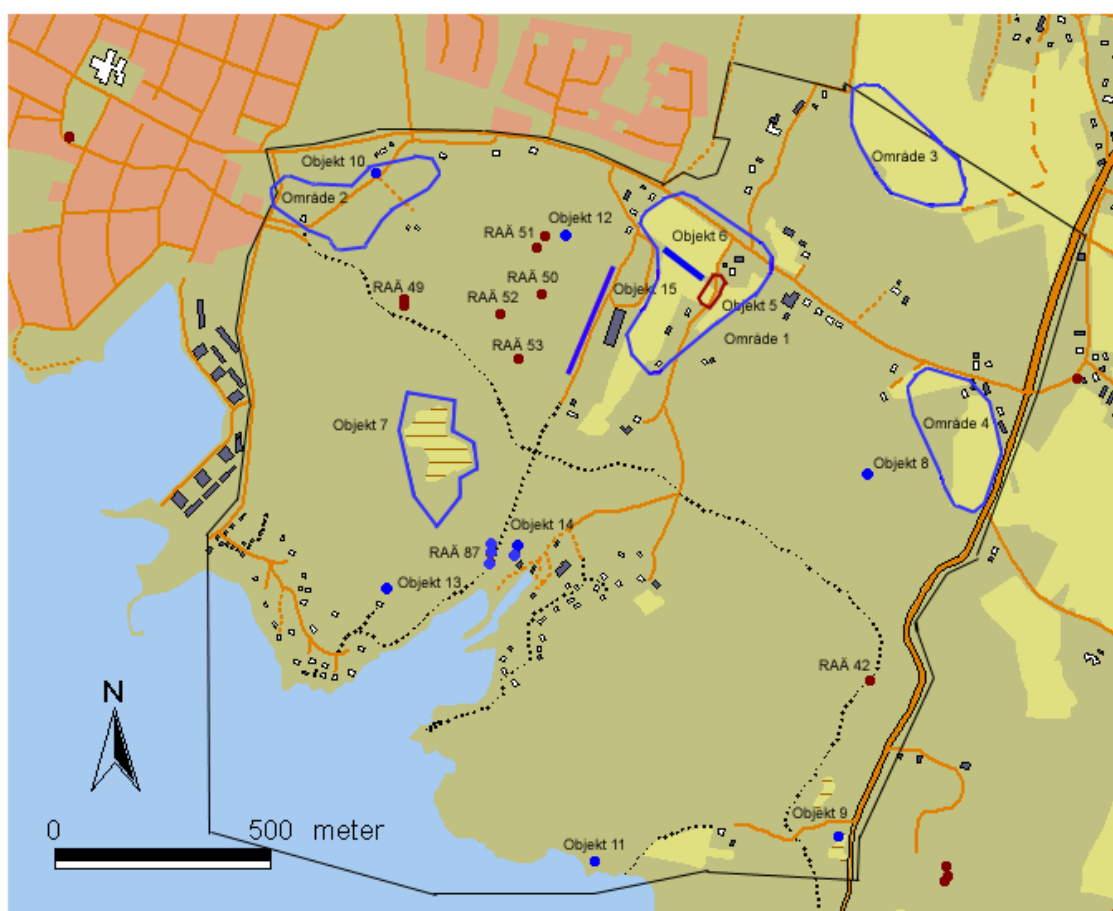

Fig 4. Översikt över rådande fornlämningsbild samt påträffade objekt och särskilda arkeologiska miljöer inom utredningsområdet.

Område 1. Bråten

Området karakteriseras av en nord-sydlig dalsänka med skogbeväxta berg på båda sidor. På östra sidan av denna dalsänka ligger de äldre gårdstomterna på Bråten, medan skogsområdet i väster hyser sju förhistoriska gravlämningar (RAÅ 49-53). Marken består av äldre åkermark på sandig moränjord, ca 50-52 m.ö.h.

Den äldsta skriftliga källa som omnämner Bråten är jordeboken från 1540. De registrerade gravarna vid Bråten indikerar emellertid att det även kan finnas förhistoriska boplatser i detta område. Boplatser från denna period ligger ofta på lätt, sandig moränmark, vilket var det mest lämpliga för ett jordbruk där årder och spade var de viktigaste redskapen. Områdena vid Bråten har just denna typ av jordmån. Ett bryne av sandsten har hittats någonstans på gårdens ägor (RAÅ 63). Den finns inte med i fig. 4 då man inte vet exakt fyndplats. Gårdsnamnet indikerar även att området kan ha nyttjats som svedjemark för odling eller bete innan den historiska gården Bråten etablerades.

Den äldsta kartan över Bråten är från 1725. Spår av denna gårdsstruktur är fortfarande synligt på olika sätt i området kring Bråten. Vid den arkeologiska utredningen år 2000 hittades en stengärdesgård längs västra sidan av dalsänkan, intill berget i väster (Johansson och Karlsson 2001). Denna stenmur följer huvudsakligen egendomsgränsen i väster på 1725 års karta och kan därför ha gamla anor.

Den äldre gårdsstrukturen ses i första hand genom öppna ytor med äldre åkermark som visar vart den äldsta gården i området har legat med åker- och ängsmark runt själva gårdstomten, uppdelat i mindre enheter. Delar av det äldre åkersystemet närmast gården kan i dag ses i form av en björkallé som korsar över åkermarken väster om gården (Objekt 6). Vid rektifiering av 1725 års karta kan denna allé identifieras som den bredaste av skiljelinjerna mellan åkerlapparna nordväst om 1700-talsgården. Denna allé representerar därför troligen en gammal vägsträcka eller möjligen en fägata mellan gården och betesmarken. (Se fig. 2).

På gårdet strax öster om björkallén, sydväst om dagens gårdsbyggnad, påträffades vid inventeringen en äldre stenmur längs södra kanten av en 0,2 m hög terrasskant. Muren består huvudsakligen av 0,3-0,7 m stora, delvis övertorvade stenar. Både 1725 års karta (fig. 2) och hembygdskartan visar en gårdstomt på denna plats. Detta kan därför vara en grundmur för äldre byggnad tillhörande Bråtens gamla gårdstomt.

Fig. 5. Objekt 6. Björkallén, foto från väst.

Fig. 6. Stenmuren vilken utgör del av objekt 5.

Område 2. Kärrängen

Området ligger i nordvästra delen av utredningsområdet. Terrängen präglas av skogsområden och äldre åkermark som i dag är delvis igenvuxen av slyskog. Torpområdet gränsar i väster till en bergkulle med hållmark och gles skog. Genom området går en äldre väg som tydligt ses på hembygdskartan, men som nu bara delvis kan avläsas i terrängen.

Kärrängens torp är känt i skriftliga källor från 1600-talet. På sockenkartan från 1743 är området benämnt Bråtens äng och på 1798 års karta över storskiftet av Bråtens skogsmark framgår att marken vid Kärrängen är skiftad på samma sätt som Bråtens övriga markområden. Det finns inga hus inritade på dessa kartor, med detta är inte ovanligt för torpställen och behöver därför inte innebära att området var obebott.

Vid Skog och Historias inventering hittades lämningar efter en förmodad ekonomibyggnad, och en jordkällare, medan bostadshuset och backstugan inte kunde påvisas (Objekt 10). Lämningarna efter ekonomibyggnaden kan vara samma byggnad som ses på hembygdskartan i skogsområdet väster om egendomen.

Område 3. Hallersrud

Området ligger längst norrut i utredningsområdet i södra änden av åker tillhörande Hallersrud. I söder avgränsas området av ett skogsområde med bergkullar och hållmark. Marken är svagt norrluttande och består av sand och lerjord, ca 50-52 m.ö.h. En mindre bäck rinner genom åkermarken strax norr om det aktuella området.

Det topografiska läget, tillgången till rinnande vatten och jordmånen med sand är utifrån tidigare erfarenhet goda förutsättningar för att lokalisera förhistoriska boplatser. Denna plats ligger även i liknande terräng som boplatserna vid Sätter (Olsson och Wallbom 2004; Wallbom 2004), samt i ett område med fasta fornlämningar från olika förhistoriska perioder.

Område 4. Östra och Västra Hovlanda

Området ligger vid korsningen Hovlandavägen – väg 562, längst i öster i utredningsområdet, och omfattar både Östra och Västra Hovlanda. Terrängen består av skogsmark i väst och syd, samt bostadsbebyggelse och vägar från olika tidsperioder omgiven av äldre åkermark i öst och norr.

Här finns två bra boplatslägen. Bedömningen görs dels utifrån platsernas läge i terrängen och dels utifrån fynduppgifter. En finns i östluttande åker tillhörande Västra Hovlanda och en är placerad dels i skog och dels i äldre åkermark tillhörande Östra Hovlanda. Från sydöst rinner en mindre bäck in i områden mellan de två möjliga boplatslägena. Jordmånen består av sand och enligt uppgift har man funnit flintavslag på platsen. Dessa boplatslägen ligger dessutom i närheten av fasta fornlämningar från olika förhistoriska perioder vid Östra Hovlanda.

5. Bebyggelsemiljön

Inom utredningsområdet återfinns bebyggelse från olika tidsperioder och i olika bevarandegrad. Under de senaste tjugo åren har flera äldre byggnader rivits och ersatts med nya moderna hus. Spår av tidig 1700-talsbebyggelse finns i två f.d. soldattorp vars stommar i dag är inbyggda i moderna huskroppar. Det finns flera exempel på boningshus från tiden kring förra sekelskiftet, med tillhörande ekonomibyggnader som ladugårdar, bodar och jordkällare. På 1920-talet uppfördes flera egnahemshus i området och det finns även några exempel på 1940- och 50-talets småhus. I efterkrigstid byggdes sommarstugeområden med småskalig fritidshusbebyggelse. Vid Hästviken återfinns enklare byggnader från tidigare industriella verksamheter vid viken. Troligen fyller de ingen särskild funktion i dag och är att betrakta som överloppsbyggnader. En intressant lämning efter ett fiskehus på medar inventerades också och beskrivs närmare i objektsbilagan i rapporten.

Fig. 7. Vackert fönster, Bråten-Kärrängen.

Kulturhistoriska byggnader och bebyggelsemiljöer

En selektiv inventering av Hammarös bebyggelse utfördes åren 1979-80 och ingår i kulturmiljöprogrammet för Hammarö kommun (1990). Fornlämnings- och bebyggelseområdet vid Hovlanda var en kulturmiljö som bedömdes äga ett särskilt högt kulturhistoriskt värde. Denna miljö befinner sig vid det aktuella utredningsområdets östra gräns och kännetecknas av ett öppet och ännu hävdad odlingslandskap med förekomst av förhistoriska lämningar. De byggnader som då angavs som särskilt värdefulla inom utredningsområdet (motsvarande 3:12 PBL) var gårdsbildningen vid Bråten med Kärrängen 1:17, nu V:a Hovlanda 1:17, samt boningshuset vid Bråten 1:57. Dessa byggnader har sedan inventeringen inte förändrats på ett sådant sätt att deras kulturhistoriska värde gått förlorat och kan fortfarande anses som särskilt värdefulla.

Dagens inventering skiljer sig från inventeringen 1979-80 genom att området totalinventerats och att samtliga fastigheter värderats enligt ett graderingssystem som redovisas nedan. Fastigheter som ej kan hänföras till grupperna eller som ej värderats för att de är yngre än ca 30 år redovisas ej i denna rapport. Beaktansvärda kulturmiljöer och enskilda byggnader beskrivs ytterligare i denna bilaga.

Värderingsgrupper

1A representerar byggnader som bedöms som synnerligen märkliga genom sitt kulturhistoriska värde eller som anses ingå i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde (jämförbara med byggnadsminnen enligt 3 kap kulturminneslagen).

1B utgör byggnader som bedöms som särskilt värdefulla från kulturhistorisk synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär. (3:12).

1C utgör övrig bebyggelse som tillmäts ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Inventerade fastigheter

Bråten 1:16, 1:58, 1:33, 1:48, 1:34, 1:41, 1:64, 1:39, 1:38, 1:37, 1:36, 1:35, 1:60, 1:49, 1:19, 1:65, 1:56, 1:57, 3:1, 1:53, 1:44, 1:45, 1:20, 1:31, 1:30, 1:28, 1:18, 1:9, 1:52, 1:10, 1:54, 1:61, 1:63, 1:21, 1:55, 1:59
Bråten med Kärrängen 1:27, 1:23, 1:26, 1:30, 1:62, 1:17
Hammar 8:1, 1:51, 1:97, 1:2

Västra Hovlanda 1:11, 1:17?, 1:20, 1:27, 1:8 + 1:3, 1:26, 1:19, 1:43, 1:42, 1:41, 1:13, 1:41, 1:3, 1:44, 1:45, 1:24, 1:25, 1:5
Östra Hovlanda 1:7, Möruddens Campingplats, S:5, Båthus vid Påsudden och
Byggnadslämning norr om Hästviken - fiskehus på medar

Efter en totalinventering kan dock ytterligare två bebyggelsemiljöer fogas till de tidigare. Den ena är miljön vid sommarstugeområdena på vardera sidan om Hästviken. Bebyggelsen har troligen genomgått en del förändringar från det ursprungliga, men uppvisar karaktäristiska drag för ett fritidshusområde. Dess sammantagna kulturmiljö bör därför beaktas. Den andra bebyggelsemiljön återfinns vid den gamla gården Bråten som varit präglad av agrar verksamhet under lång tid och är att anse som beaktansvärd ur kulturmiljösynpunkt. Ur arkeologisk synpunkt är detta område även en intressant fornlämningsmiljö. (Se sid. 8-9, område 1).

Utöver dessa tre kulturhistoriskt värdefulla miljöer tas även 16 enskilda byggnader upp i rapporten. Resultatet redovisas nedan i figur 8. Miljöer och byggnader beskrivs närmare i objektsbilagan.

Resultat

Av de inventerade fastigheterna har bebyggelsen värderats och klassificerats enligt följande resultat:

1A - ingen

1B - Bråten 1:57, Västra Hovlanda 1:17

1C - Bråten med Kärrängen 1:27, 1:23, 1:26, 1:30, 1:62,

Bråten 1:19, 1:49, 1:45, 1:61, 1:63

Hammar 8:1

Västra Hovlanda 1:3, 1:8, 1:7, 1:11, 1:2

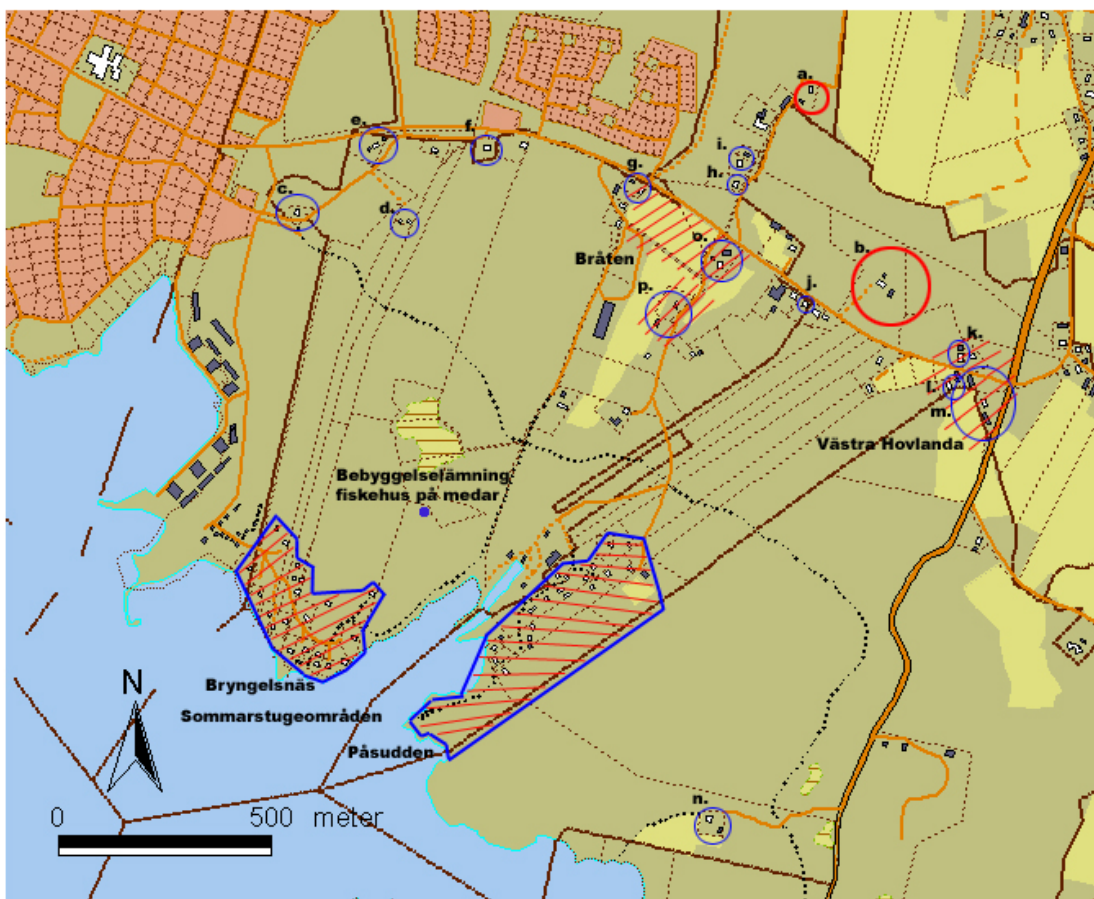

Fig. 8. Översikt över bebyggelsemiljöer, särskilt värdefulla byggnader/anläggningar samt övrig bebyggelse som tillmäts kulturhistoriskt värde inom utredningsområdet. Fyndplats för fiskehus på medar finns också markerad.

BEBYGGELSEMILJÖER ATT BEAKTA (skrafferad markering)

- Kulturmiljön vid sommarstugeområde Bryngelsnäs och Påsudden
- Kulturmiljön vid platsen för gamla gården Bråten
- Kulturmiljön vid Västra Hovlanda

SÄRSKILT KULTURHISTORISKT VÄRDEFULLA BYGGNADER/ANLÄGGNINGAR (Röd ring)

- a. Bråten 1:57, f.d. jordbruk
- b. Västra Hovlanda 1:17, f.d. jordbruk

ÖVRIG BEBYGGELSE SOM TILLMÄTS SÄRSKILT KULTURHISTORISKT VÄRDE (Blå ring)

- c. Bråten med Kärrängen 1:27, bostadshus
- d. Bråten med Kärrängen 1:23, mindre boställe
- e. Bråten med Kärrängen 1:26, bostadshus
- f. Hammar 8:1, bostadshus
- g. Bråten med Kärrängen 1:62, f.d. jordbruk, Bråten
- h. Bråten 1:49, bostadshus
- i. Bråten 1:19, egnahem
- j. Bråten 1:45, f.d. soldattorp
- k. Västra Hovlanda 1:11, f.d. jordbruk, Marielund/Källa
- l. Västra Hovlanda 1:27, f.d. flerfamiljshus, Smygeholm/Källa
- m. Västra Hovlanda 1:8, 1:3, f.d. jordbruk, Källa
- n. Västra Hovlanda 1:7, egnahem, Hova
- o. Bråten 1:61, f.d. jordbruk, Bråten
- p. Bråten 1:63, f.d. jordbruk, Bråten

Beskrivning kulturhistoriska bebyggelsemiljöer

Bråten 1:41. Panel på förvandring och typisk färgsättning. Uthus i samma stil. Treluftsönster.

Bråten 1:34. Fritidshus och grillstuga med stående lockpanel i allmogestil.

Sommarstugeområdena vid Bryngelsnäs och Påsudden

Miljöbeskrivning: Vid Väneren, i utredningsområdets sydöstra del, finns Möruddens camping och ett fritidshusområde- Bryngelsnäs med adress Möruddsvägen. Området sträcker sig österut mot Hästvikens strand. På andra sidan viken i Påsuddens närhet finns ytterligare ett fritidshusområde med adress Hästviksvägen.

Fritidshusrörelsen förespråkade små tomter i kolonier efter en enkel plan. Byggnaderna skulle medvetet smälta in i naturen och underordna sig den. Stigar snarare än vägar skulle leda fram till det blåbärsrisomgivna huset. Sommarstugeområdena vid Hästviken följer dessa karaktäristiska mönster. Fastigheterna har naturtomter i skogsmiljö och strandläge. En populär vandringsled passerar rakt igenom utredningsområdet från öster till väster. En stig går längs Hästvikens västra strand där man så småningom kommer fram till Bryngelsnäs sommarstugeområde och Möruddens camping. En annan stig viker av vid Hästviken mot Sörviksvägen i nordväst.

På de inventerade fastigheterna finns förutom bostadshus ofta lillstugor samt små uthus som avträden, vedbodas, bastur etc. En mindre bilväg går genom respektive område och tomterna är ibland avskilda genom små låga staket med grindar. Fritidshusen härrör sig uppskattningsvis från efterkrigstid. Några är ursprungliga men flertalet är troligen ombyggda. Bland stugorna finns några nyuppförda byggnader för permanentboende.

Byggnadsbeskrivning: Semesterlagstiftningens införande på 1930-talet tillsammans med förbättrade ekonomiska och sociala villkor gjorde det möjligt för en bredare allmänhet att skaffa sig ett fritidsboende. Sportstugan som introduceras vid den här tiden kännetecknades av en mycket enkel och funktionell utformning. Benämningen blir med tiden fritidsstuga eller fritidsbostad. De blir mycket populära eftersom de är billiga att uppföra och går även att köpa monteringsfärdiga. Stugorna var från början mycket små med genomsnittsstorlek omkring 40 kvm. Stommen var ofta av plank eller regler och fasaderna var klädda med locklistpanel, stockpanel eller panel på förvandring.

Två tydliga byggstilar går att urskilja. Den ena präglas av en allmogestil, inspirerad av torp- och dalastugor. Fasaderna är mörkt bruna med gröna snickerier samt röda fasader med vita snickerier. Den andra stilen är en enkel funktionalistiskt med ljusa fasadkulörer.

Västra Hovlanda 1:25. Enkelt funktionalistiskt utförande, vitfärgad locklistpanel och ljusblå tvåluftsfönster.

Västra Hovlanda 1:45. Spännande arkitektur som anpassats till förutsättningarna på bergknallen. Byggt i etage med fasad av röd fjällpanel och natursten.

Kulturhistorisk värdering: Egenvärdet hos stugorna är inte alltid betydande, men i helheten finns ett miljöskapande värde. Det är viktigt att ta hänsyn till områdets traditionellt anspråkslösa bebyggelse kring ett enkelt vägnät. Man bör anpassa byggnadernas skala, utformning och färgsättning. Man bör tänka på hur byggnaderna är placerade på tomten och hur tomtmiljön utformas.

Permanentboende bör regleras. De bostäder som har uppförts för permanent bruk i anslutning till fritidshusen avviker i dag tydligt avseende skala, utformning och tomtmiljö. Det finns en risk att ett fritidshusområde sakta omvandlas till ett villaområde.

Ur kulturmiljösynpunkt är det viktigt att understryka de enkla naturnära fritidshusområdenas värden. De utgör en del av vårt kulturarv och dess kvaliteter bör värnas.

Västra Hovlanda 1:24, nyuppförd byggnad för permanentboende med anlagd gräsmatta. I annan skala och stil än grannfastigheten.

Ovan: Enkelt vägnät till småskalig bebyggelse öster om Hästviken mot Påsudden.

Rekreatiomsområdet vid Påsudden.

Äldre båthus ger karaktär åt platsen.

Bråten

Miljöbeskrivning: Området finns belagt från 1540. Den tidigaste kartan över hemmanet Bråten är från 1725. Platsen för den tidigare gården Bråten tros vara mellan dagens två gårdar, Bråten 1:61 och Bråten 1:63. Där har en möjlig husgrund påträffats i ena axeln av en mindre björkallé väster om Hästviksvägen. Inägorna sträckte sig ned mot Hästviken med omkringliggande skogmark mot norr, öster, väster. Än i dag finns tydliga spår efter ägo gränser och tidigare markanvändning.

Kulturhistorisk värdering:

Området har ett samhällshistoriskt värde då det är en plats med lång jordbrukshistoria. Landskapets strukturer är relativt oförändrade. Boningshusen har genomgått vissa förändringar men berättar trots det om tidigare byggnadsskick. Bevarade ekonomibyggnader har ett miljöskapande värde.

Bråten 1:61 vid infarten till Hästviksvägen.

Till höger i marken ses en möjlig husgrund till gamla gården Bråten, förlagd i ena axeln av en björkallé. Längre bort skymtar Bråten 1:62.

Bråten 1:63.

Västra Hovlanda

Tv: Västra Hovlanda 1:27. Th: Västra Hovlanda 1:8 och 1:3.

Miljöbeskrivning: Flera av dagens byggnader vid korsningen Hovlandavägen och väg 562 återfinns på den så kallade Hembygdskartan från 1883-1895; gården Källa med boningshus och ekonomibyggnader (Västra Hovlanda 1:8 och 1:3), Flerfamiljshuset som tidigare hörde till gården Källa (Västra Hovlanda 1:27) och soldattorpet Marielund (Västra Hovlanda 1:11). I korsningens närhet finns hästhagar samt äldre ekonomibyggnader som ger karaktär åt miljön. Markerna har brukats långt tillbaka under hemmanet Västra Hovlanda. Indelningen i Östra och Västra Hovlanda är belagt från 1715. Gården med namnet Hovlanda har medeltida belägg.

Kulturhistorisk värdering:

Området har ett samhällshistoriskt värde med en agrar historia som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Boningshusen har genomgått vissa förändringar men berättar trots det om tidigare byggnadsskick och har därmed ett bebyggelsehistoriskt värde. Bevarade ekonomibyggnader och hästhagar har ett miljöskapande värde.

6. Sammanfattning och konsekvenser för kulturmiljön

Det kulturhistoriska värdet är kopplat till vad som går att utläsa av dagens landskap och bebyggelse. Spåren efter den äldre agrara bebyggelsen berättar om hur människor levt, hur de har brukat jorden och använt sina hus. Ekonomibyggnader och landskapselement som alléer, stenmurar, gamla vägar med mera har stora miljömässiga kvaliteter och bör bevaras. Kombinationen av natur- och kulturmiljö ger området ett högt rekreativt värde.

Bebyggelsens kulturhistoriska värden

I dag präglas området av en spridd bebyggelse omgiven av mindre områden med åker, äng, skog och hästhagar. Boningshusen på de gamla jordbruksfastigheterna speglar sammantaget en äldre byggnadstradition med väl sammanhållna byggnadskroppar, vanligtvis i 1½ våning, med stående locklistpanel, sadeltak belagda med tegel och 2-lufts-fönster med spröjs.

Tre bebyggelsemiljöer är utpekade som beaktansvärda: Västra Hovlanda och Bråten samt den samlade sommarstugebebyggelsen vid Bryngelsnäs och Påsudden. Två fastigheter är särskilt kulturhistoriskt intressanta (PBL 3:12) Bråten 1:57 och Västra Hovlanda 1:17. Här finns förutom byggnadshistoriska värden också miljöskapande värden i den allra närmaste omgivningen som bör beaktas. Ytterligare 14 enskilda byggnader/anläggningar som tillmätts kulturhistoriskt värde finns i utredningsområdet.

Konsekvensen vid en vidare förtätning av det berörda området kan bli att karaktären av äldre jordbruksbygd förvanskas och går förlorad. Ny bebyggelse bör därför placeras med hänsyn till befintlig bebyggelsestruktur där utrymme ges kring varje enhet. Byggnadsvolym, takform och material anpassas till befintlig bebyggelse. Likaså bör sommarstugeområdenas karaktärsdrag bevaras.

Kultur- och fornlämningar i landskapet

Område 1

Förutom att Bråtens bebyggelse är kulturhistoriskt värdefull finns arkeologiska lämningar att beakta. Gårdsnamnet Bråten indikerar att området kan ha nyttjats som svedjemark för odling eller bete innan den historiska gården Bråten etablerades. Undersökningar från andra delar av Väst-Sverige visar att denna användning kan ha ägt rum över lång tid och kan även gå bakåt till förhistorisk tid. På sådana platser påträffas även förhistoriska boplatser (Lindman 1999:49). Innan det tas ställning för en utbyggnad av detta område bör därför eventuella spår efter svedning, äldre åkermark och förhistoriska platser utredas arkeologiskt (Område 1).

Gården Bråten kan spåras i skriftliga källor bakåt till 1540. Den äldre gårdsstrukturen framgår tydligt på 1725 års karta, men huvudstrukturen är fortfarande synlig i terrängen och bör beaktas vid en eventuell utbyggnad. Denna består av öppna ytor med äldre åkermark runt den historiska gårdstomten, björkallén som sannolikt representerar en gammal vägsträcka eller en fägata mellan gården och betesmarken (Objekt 6), samt stengärdesgården som sannolikt markerar 1700-talsgårdens gräns mot väst (Objekt 15). En utbyggnad av detta område bör undvikas eftersom Bråtens gamla gårdstomt utgör en fornlämning, vilket i sin tur innebär konsekvenser i form av vidare arkeologiska arbeten efter beslut från länsstyrelsen.

Område 2

Kärrängens torp är känt i skriftliga källor från 1600-talet. Vid Skog och Historias inventering kunde det påvisas flera lämningar av oviss ålder i anslutning till torpområdet (Objekt 10). Området bör utredas arkeologiskt innan det tas ställning för en eventuell byggnation i detta område, då Kärrängens torp sannolikt utgör en fornlämning.

Område 3-4

Förutom området vid Bråten är det i första hand två områden där man kan misstänka fornlämningar som inte är synliga ovan mark. Detta är ett potentiellt boplatsläge vid Hallersrud (Område 3), samt ett vid Östra Hovlanda och ett vid Västra Hovlanda (Område 4). Områdena är markerade med utgångspunkt i det topografiska läget, tillgången till rinnande vatten, jordmån, lösfynd i närområdet, samt närheten till fasta fornlämningar, som man utifrån tidigare erfarenhet vet är goda förutsättningar för att lokalisera förhistoriska boplatser. Dessa områden bör därför utredas arkeologiskt inför en eventuell utbyggnad. Hovlanda bär som tidigare nämnts på bebyggelsehistoriska värden som också bör beaktas.

Förhistoriska gravar vid Bråten

I skogsmarken vid Bråten ligger sju förhistoriska gravar i form av stensättningar (RAÄ 49-53). Placeringen i anslutning till markerade bergkullar med vid utsikt över omliggande områden är tidstypisk för perioden. Belägenheten i det äldre hållmarks- och barrskogsområdet visar även hur terrängen kan ha sett ut i gravarnas bruksperiod. Sett i relation till det kulturlandskapsbegrepp som tillämpas i dag, är den befintliga naturmiljön en del av gravarnas fornminnesområden, men även en nödvändig del av det kulturlandskap som gravarna ingår i. Närheten till vandringsleden gör också dessa relativt lättillgängliga för allmänheten. Ingrepp i anslutning till detta område kommer därför få mycket negativa konsekvenser för helhetsintrycket och upplevelsen av denna kulturmiljö. Av erfarenhet vet man också att det kan ligga flera gravar som inte är synliga i anslutning till områden med synliga gravar från denna period.

Övriga kulturlämningar

Övriga kulturlämningar inom utredningsområdet är ett torp, lämningar efter senare tids industriverksamhet samt olika typer av gränsmarkeringar. Vid Skog och Historias inventering påträffades en husgrund, spismursröse och en jordkällare tillhörande Skoglundlyckans torp längst i söder i utredningsområdet (Objekt 11). Detta torp revs 1911. Vid den särskilda arkeologiska utredningen år 2000 påträffades en tegelbrukslämning vid Hästviken (RAÄ 87). Lämningen är från 1800-talet och består av 3 fälttegelugnar, 1 husgrund och lertäkter (Johansson och Karlsson 2001). Ingen av dessa utgör fornlämningar.

Inom området finns även ett stort antal äldre och nyare gränsmarkeringar som har dokumenterats vid olika inventeringar. Detta är 17 gränsmarkeringar av tre olika typer runt Bryngelsmyren, som inte skiftades vid storskiftet, ett gränsröse strax öster om RAÄ 51 och två vid Hästviken (Johansson och Karlsson 2001). En gränssten med bumärke vid Östra Hovlanda påvisades vid Skog och Historias inventering (Objekt 9) och ett gränsröse vid Östra Hovlanda hittades vid denna inventering. Gränsröset har fyra stenar, varav tre liggande och den mellersta stående (Objekt 8, Fig.9.). Vid inventeringen kunde det påvisas att det även i det östra skogsområdet finns ett stort antal gränsmarkeringar av olika ålder. Det var emellertid svårt att bedöma om dessa ligger i dagens gräns eller övergivna och i så fall utgör fornlämningar, inom tidsramen för denna inventering.

Fig. 9. Gränsröse.

Fig. 10. Stengärdesgård (Objekt 15).

Bilagor till inventeringen

Registrerade lämningar och påträffade objekt

- RAÄ 42. Stensättning vid Östra Hovlanda.
RAÄ 49-53. Sju stensättningar vid Bråten (FMIS; Johansson och Karlsson 2001).
RAÄ 63. Fyndplats för sandstensbryne, VM 16 190. Funnet någonstans på Bråten.
RAÄ 87. Tegelbrukslämning vid Hästviken, bestående av 3 fälttegellugnar, 1 husgrund samt lertäcker (Johansson och Karlsson 2001).

- Objekt 1. Förhistoriskt boplatsläge samt möjlig svedjemark vid Bråten, område 1.
Objekt 2. Förhistoriskt boplatsläge vid Hallersrud, område 3.
Objekt 3. Förhistoriskt boplatsläge vid Västra Hovlanda, västra delen av område 4.
Objekt 4. Förhistoriskt boplatsläge vid Östra Hovlanda, östra delen av område 4.
Objekt 5. Bråtens gamla gårdstomt.
Objekt 6. Björkallén.
Objekt 7. Gränsstenar runt myr vid Bråten (Johansson och Karlsson 2001).
Objekt 8. Gränsröse vid Östra Hovlanda.
Objekt 9. Gränssten med bumärke vid Östra Hovlanda (Skog och historia, objekt nr. 2255).
Objekt 10. Kärrängens torp, torplämning vid Bråten, område 2. (Skog och historia, objekt nr. 2247).
Objekt 11. Skoglundslyckans torp, vid Stora Skagene. (Skog och historia, objekt nr. 2225).
Objekt 12-14 Gränsrösen vid Bråten och Hästviken.
Objekt 15. Stengärdesgård.

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla byggnader/anläggningar Grupp 1B

Bråten 1:57

Miljöbeskrivning

Före detta jordbruksfastighet nu avstyckad året-runtbostad. Gården kan ses på den så kallade Hembygdskartan från 1883-1895. Fastigheten ligger utmed Bråtenvägen precis innan en vägkrök. I slutet av 1800-talet svängde vägen istället av precis innan ladugårdslängan och fortsatte mot sydost. Vid infarten står i dag grindstolpar och grindar i trä, vars ålder och ursprung är osäker. I trädgården finns bl.a. äppelträd, bärbuskar och en berså. På baksidan mot öster har man utsikt över öppna fält.

I dag liksom vid tiden för hembygds-kartans tillkomst, breder ett mindre skogsområde ut sig på höger sida om Bråtenvägen. På de tidigare odlingsmarkerna västerut har ny bebyggelse tillkommit: ett småhus på 1940-50-talet, ett egna hem på 1920-talet, ett gruppboende för handikappade på 1990-talet, ett f.d. Musteri/ höns hus, numera plåtverkstad, med osäker datering. Musteriet drevs enligt uppgift av husmodersföreningen på 1950-talet.

Byggnadsbeskrivning

Parstuga på naturstensgrund med inredd vind, troligen uppförd under 1870-talet. Stående locklistpanel, vitmålad med våningsavskiljande list i grön kulör. Samma gröna kulör finns i fönstrens vackra fönsteromfattningar i klassiserande utförande. Entréns omfattning går i samma stil och ramar in ett vackert par fyllningsdörrar målade i grönt, vitt och rött. I översta fyllningen sitter fönsterglas och spröjs, och ovan i dörromfattningen sitter ett överljus. Sadeltaket är belagt med enkupigt lertegel. Takfoten är försedd med tandsnittslis. Lunettfönster har tagits upp i vartdera takfall (efter inventering 1980). Övriga fönster är 2-lufts med spröjs. Karmar och bågar är målade i vitt.

På tomten finns en rödfärgad ladugårdslänga som uppskattningsvis är från samma tid som boningshuset. En rödfärgad bod samt en gul lekstuga har flyttats till fastigheten (efter inventering 1980). En jordkällare noterades på andra sidan vägen mot norr.

Kulturhistorisk värdering, 1B

Boningshuset har ett byggnadshistoriskt värde då det är välbevarat och uppvisar en för sin tid karakteristisk arkitektur. Fastigheten med ladugårdslänga och bod har därtill ett miljöskapande värde.

Västra Hovlanda 1:17

f.d. Bråten med Kärrängen 1:17

Miljöbeskrivning

F.d. jordbruk nu fritidsbostad, belägen norr om och en bit in från Hovlandavägen. Boningshus och uthus är väl underhållna. En vacker och glesväxande tallskog omger gården och flera stigar leder från tomten. Hela miljön har en ålderdomlig karaktär.

Byggnadsbeskrivning

Boningshuset bedöms vara uppfört under 1920-talet i 1½ våning. Byggnaden är mycket välbevarad och har en ursprunglig färgsättning. Fasaden är klädd med rödfärgad stående locklistpanel. Fönstren har två och tre lufter med spröjs. Snickerier är målade i grön kulör och vita foder omger lufterna. Taket är belagt med tvåkupigt tegel och över entrén finns en liten frontespis. Vid entrén finns en inglasad veranda och vid östra fasaden finns en köksfarstu.

Norr om boningshuset finns vedbod/avträde och mot sydost finns ladugård och trädgårdsbod. De har rödfärgade paneler och plåttak. Längre upp mot Hovlandavägen finns en stor jordkällare. Vid tidigare inventering (1981) noterades ett pumphus med pyramidtak intill uppfarten till huset. Denna är nu borta.

Kulturhistorisk värdering, IB

En mycket välskött och enhetlig småbruksenhet. Boningshus tillsammans med gårdsmiljö och uthus bedöms som särskilt värdefulla från kulturhistorisk synpunkt. Här finns autenticitet, upplevelsevärden samt ett pedagogiskt värde då gården ligger relativt ostört från övrig bebyggelse.

Nedan th: ladugård sedd från öster och sydost. Tv: trädgårdsbod sedd från sydväst.

**Övrig bebyggelse som tillmäts särskilt kulturhistoriskt värde
Grupp 1C**

**Bråten med Kärrängen
1:2 7**

Miljöbeskrivning

Fastigheten ligger för sig själv längs Sörviksvägen vid angränsande skogsområde. Sörviksvägen var den gamla Hammarövägen och busstrafiken passerade här. Hovlandavägen drogs fram vid mitten av 50-talet.

Tidigare låg det en kiosk längst söderut på tomten, vid vägen, som var i bruk under 1930- och 40-talet. Kiosken var en kopia av boningshuset och revs när den nya lillstugan byggdes 2006. Marken runt om var tidigare gräsvallar och hörde till en gård vid Bråtenvägen enligt ägaren. Nu har skogen tagit över. Två lindar från tiden då huset byggdes flankerar en järngrind.

Bostadshuset från öster

Byggnadsbeskrivning

Huset uppfördes 1934 i 1½ våning med källare av Sigvard Olsson, initiativtagare till turistbåten "Solabåten". Fasaden är klädd med stående gul lockpanel och fönstren är moderna 1-lufts och 2-lufts-fönster med vita allmogefoder. Takfallen är branta och belagda med tegelimiterande plåt. Huset är tillbyggt och moderniserat. En veranda finns mot söder och balkong mot öster. Ett rödfärgat uthus med stående locklistpanel och blå bräddörrar finns bevarat från tiden då boningshuset uppfördes. I övrigt på fastigheten finns: lillstuga (2006), lillstuga (1994), garage (2001) samt lusthus.

Kulturhistoriskt värde, 1C

Byggnaden är trots vissa förändringar intressant ur kulturhistorisk synvinkel och en god representant för sin tids byggnadsskick. För många hammaröbor, karlstadböbor och sommargäster som passerat här är platsen förknippad med den kiosk som tidigare låg på tomten. I kiosken handlade man bl.a. läsk och tidningar.

Vid dagens lillstuga längst t.v. låg tidigare en kiosk.

Bråten med Kärrängen 1:2 3

Miljöbeskrivning

Fastigheten med bostadshus, lillstuga och vedbod/avträde inventerades 1979 och beskrivs som "litet boställe nu fritidsbostad". Enligt uppgift bedriver Hammarö socialförvaltning dagverksamhet här under sommarhalvåret.

Tomten är belägen i högt läge omgiven av tallskog. En grusväg leder upp från Sörviksvägen. Blottade stenhällar finns i den mossiga gräsmattan. Äldre fruktträd finns ner mot Sörviksvägen. På Hembygdskartan från 1883-1895 finns Kärrängens skogsmark på platsen och huset är inte inritat. Antingen fanns det inte då, eller så var det en fattigmansbostad, för obetydlig att hamna på kartan.

Byggnadsbeskrivning

Bostadshuset är i en våning på naturstengrund och bedöms vara från 1800-talets slut, men iklädd relativt ny rödfärgad lockpanel. Ytterdörrarna är moderna, tak är belagda med plåt och fönster är igensatta med låsta luckor. Vid bostadshusets entré finns en enkel veranda från senare datum, med plasttak och panel på förvandring.

Lillstugan sägs i 1979 års inventering vara från 1930-talet och ser inte ut som dagens byggnad så den är förmodligen riven eller totalt ombyggd sedan dess. Naturstensgrunden används fortfarande.

Förråd och dass bedöms vara från 1960-talet och har plåtbelagt pulpettak och panel på förvandring.

Kulturhistoriskt värde, IC

Trots att bostadshuset genomgått vissa förändringar till sitt yttre, liksom lillstugan, är bostället intressant ur bygdehistorisk synvinkel.

Bostadshus, lillstuga och förråd/avträde

Bråten med Kärrängen 1:2 6

Miljöbeskrivning

Stor prydlig tomt belägen vid Sörviksvägen, omgärdad av gärdesgård.

Byggnadsbeskrivning

Fastigheten inventerades 1979 och därefter har bostadshuset blivit kraftigt ombyggt. Bostadshuset i 1½ våning är ursprungligen ett egnahemshus, troligen uppfört under 1930-talet. Vid förra inventeringstillfället var huset rödfärgat och taket täckt med tegel. Nu är den stående locklistpanelen gul och taket belagt med svart tegelimiterande plåt. Nya fönster har tagits upp i takfallen och lunettfönster har tagits upp i vinden. Huset har byggts ut mot söder där ytterligare en entré finns och en veranda har byggts mot baksidan. Vita allmogefoder inramar moderna fönster med svarta snickerier.

Två välbevarade ursprungliga rödfärgade uthus finns på tomten, varav den ena är vedbod. Det finns också en jordkällare med året 1934 inristat i murbruket. För övrigt finns även en nyare friggebod i allmogestil, flankerad av en prydnadsbrunn.

Kulturhistoriskt värde, IC

Trots att bostadshuset genomgått vissa ovarsamma förändringar är fastigheten intressant ur kulturhistorisk synvinkel som ett exempel på egnahemsbebyggelse. De välbevarade uthusen på tomten har ett miljöskapande värde.

Hammar 8:1

fd Lillmossen 2:1

Miljöbeskrivning

Bostadshus och garage är placerade långt in på tomten som ligger i ena änden av Sörviksvägen, vid utfarten till Hovlandavägen. Stor trädgård med gammal karaktär. Bärbuskar, fruktträd och lång pergola på baksidan.

Byggnadsbeskrivning

Huset i 1½ våning är enligt uppgift uppfört någon gång mellan 1929 och 1933. Omkring 1967-69 byggdes huset ut österut, där det nu också finns en balkong. Entrén finns i en mindre utbyggnad norrut framför huset. Det branta takfallet är belagt med 2-kupigt tegel och är försett med takkupa. Fasaden är klädd med stående, ljusgul locklistpanel och 2-lufts och 3-lufts fönstren har spröjs och vita foder. Vid husets västra gavel finns nedgången till en källare.

Garaget med plats för två bilar är uppfört på 60-talet. Framme vid vägen finns också en plattsatt p-plats. En lång plattsatt väg leder sedan fram till huset därifrån. I trädgården finns även ett uthus med pulpettak och gröna foder mot ofärgad locklistpanel.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Byggnaden har trots vissa förändringar ett byggnadshistoriskt värde och berättar om sin tids byggnadsskick.

Bråten med Kärrängen 1:6 2, Bråten

Miljöbeskrivning

F.d. jordbruksfastighet belägen på gården Bråtens ägor som har medeltida anor. Här gick gränsen mellan odlingsmark och skogsmark, något som fortfarande går att utläsa i dagens landskap. Bostadshuset med uthus/carport ligger intill Hovlandavägen med en bedårande utsikt över hästhagar.

Byggnadsbeskrivning

Bostadshuset timrades upp i 1½ våning 1906. I dag bär fasaden en gulfärgad stående locklistpanel med våningsavskiljande list. Sadeltaket är belagt med tvåkupigt tegel. Mot sydöst finns en takkupa och nedanför en inglasad veranda med trappa. Husets 2- och 3-luftsfnster har vita snickerier. Entrén är försedd med förstukvist. 1969 slog blixten ned i huset och en del renoveringsarbeten fick göras i samband med att nuvarande ägare flyttade in. Gården har endast haft tre ägare sedan uppförandet.

På tomten finns även ett prydligt rödfärgat uthus med carport. En ladugård låg tidigare där dagens stall står. Man hade djur på gården fram till 1947. Bostadshuset med tomt styckades därefter av. Förste ägaren var omtalad för sin magra häst. Folk på bygden sa ”du har så mager häst Brink, varpå Brink svarade, ”han är inte mager, han är bara innanfet”.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Gården har ett samhällshistoriskt och miljöskapande värde och ligger i en kulturhistoriskt intressant miljö där landskapet strukturerar härrör sig från 1500-talet. Boningshuset har ett byggnadshistoriskt värde. Trots vissa förändringar är det en välbevarad byggnad som berättar om tidigare byggnadsskick.

Bild ovan och nedan tillhör husägaren. Föreställer husets första ägare Brink med sin häst samt ett flygfoto över gårdens byggnader.

Bråten 1:49

Miljöbeskrivning

Fastigheten är den första på vänster hand när man svänger in på Bråtenvägen.

Byggnadsbeskrivning

Bostadshuset är ett så kallat småhus i ett plan med källare uppfört under 1940-50-talet i tidstypiskt utförande. Grunden är av betong och den höga källarsockeln är utmärkande för hustypen. Fasaden är klädd med stående vit lockpanel. Fönstren, 2-lufts-fönster inramade av grå foder, är något indragna i fasaden och symmetriskt placerade. Sadeltaket bär 2-kupigt lertegel. Över entrén sitter ett enkelt skärmtak. På tomten finns även ett rött uthus/lillstuga.

Kultuhistorisk värdering, IC

Ett välbevarat bostadshus som fått behålla sin ursprungliga karaktär. Huset har ett byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt värde då det utgör en god representant för 1940 och 50-talets småhusbebyggelse.

Bråten 1:19

Miljöbeskrivning

Fastighet belägen vid Bråtenvägen. Bostadshuset tillsammans med övriga byggnader ligger långt in på en stor öppen tomt. Framför förstukvisten står ett fågelbord gjort som en exakt kopia av bostadshuset. En kraftig granhäck skyddar mot insyn från Bråtenvägen.

Byggnadsbeskrivning

Tidstypiskt egna hemshus uppfört i 1½ våning troligen på 1920-talet. Taket är brutet och belagt med 2-kupigt tegel. Framsidan pryds av en frontespis och en vackert utformad förstukvist. Fasaden bär rödfärgad stående locklistpanel medan gavelröstena är klädda med liggande panel på förvandring. Fönstren är sannolikt utbytta men har ett äldre utseende med två lufter och spröjs.

Vid tidigare inventering (1979) var bostadshuset reveterat upp till takfoten. Fönstersnickerier var mörka med vita omfattningar. Efter inventeringen har huset byggts till norrut och även fått en veranda västerut mot baksidan.

På tomten finns även en lillstuga med brutet tak, en liten hundkoja, ett renoverat uthus tillbyggt med carport, samt en jordkällare med året 1929 inristat i bruket.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Ett välbevarat bostadshus som trots fasadbytet är relativt lite förändrat. Huset har ett byggnadshistoriskt samt ett samhällshistoriskt värde då det utgör en god representant för sin tids egna hemstyp.

Bråten 1:45

Miljöbeskrivning

F.d. knektboställe i ett plan beläget intill Hovlandavägen. Byggnaden är markerad som soldattorp på den så kallade Hembygdskartan från 1883-1895. Knekten Johan Bråt, knekt över Bråten, bodde här under 1800-talet enligt uppgift från hans barnbarn. Johans son byggde senare ut knektstugan till tre rum och kök. 1983-84 skedde ytterligare tillbyggnader och det gamla knektbostället fick det utseende det har i dag.

Byggnadsbeskrivning

Den ursprungliga knektstugans stomme är belägen längst österut i byggnadskroppen, med kortsidan ut mot vägen. Taket är belagt med shingelpapp. Fasaderna är klädda med rödfärgad stående locklistpanel. 1-luftsfnöstren har bruna snickerier och omfattas av vita foder. På tomten finns också en lillstuga/carport och ett mindre uthus.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Trots att knektbostället genomgått stora förändringar har den ett byggnadshistoriskt värde och är en viktig del av bygdens historia.

Västra Hovlanda 1:11 Marielund, även Källa

Miljöbeskrivning

F.d knektboställe belägen intill Hovlandavägen, strax innan korsningen till väg 562. Byggnaden är markerad som soldattorp redan på 1787 års storskifteskarta för Västra Hovlanda och finns också med på Hembygdskartan från 1883-1895. Nuvarande ägare har stall och hästhagar i anslutning till boningshuset.

Marielund, även kallat Källa, är en gammal släktgård. Enligt nuvarande ägaren är knektstugan från 1800-talet. En soldattorpstavla finns bevarad. Denna satt på utsidan av byggnaden och markerade att det var kronans egendom:

”No 22 Kongl Werml Regem Kils komp No 109”.

Byggnadsbeskrivning

Det gamla knektbostället är beläget längst söderut i byggnadskroppen mot Hovlandavägen. Takåsen visar ursprungligt läge och storlek. 1978 byggdes det om och till norrut. Murstock och spis samt bjälkar i det nuvarande kökets tak är de enda synliga spåren efter den gamla byggnaden. Fasaderna är nu klädda med rödfärgad stående locklistpanel. Byggnadens 2-luftsönster har vit spröjs och är försedda med fönsterluckor. Mot väster finns en veranda.

På fastigheten finns ett uthus, vedbod samt två stall.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Trots att knektbostället genomgått stora förändringar har den ett byggnadshistoriskt värde och är en viktig del av bygdens historia.

Västra Hovlanda 1:27, Smygeholm, även Källa

Miljöbeskrivning

Avstyckad tomt från f.d. jordbruksfastigheten Västra Hovlanda 1:8, belägen nära korsningen Hovlandavägen och väg 562. En allmän väg leder in från Hovlandavägen och passerar ålderdomliga uthus. Vägen svänger söder om tomten i riktning mot Hästviken. Den mynnar så småningom ut i stigar som leder ned mot viken. Söder om huset finns utsikt över ett stort öppet fält. Smygeholm kallas också Källa på grund av en vattenkälla som aldrig sinar. Detta var en plats där man vattnade sina djur förr. Denna öppna källa finns numera i husets källare, vilket inneburit vissa problem med fukt.

Byggnadsbeskrivning

F.d. flerfamiljshus i 1½ våning och källare med ursprungligen tre lägenheter. Avstyckad från grannfastigheten och uppförd för uthyrning omkring 1933-34. Timmerstommen kommer från ett nedmonterat ålderdomshem vid Hallersrud. Numera är huset ombyggt för en familj. Man har byggt ett nytt entréparti och en veranda i söder. Fasaderna är klädda med rödfärgad stående locklistpanel. Husets moderna 2-luftsfönster är vita och spröjsade. Taket är belagt med svart korrugerad plåt. Intill huset finns ett ursprungligt uthus med garage, som har rödfärgad locklistpanel och korrugerat plåttak. Flygbild och inventeringen från 1979 visar att bostadshuset tidigare varit gul.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Trots interiör ombyggnad och vissa exteriöra förändringar har huset ett byggnadshistoriskt värde som berättar om tidigare byggnadsskick. På platsen finns källan där bygdens bönder vattnade sina djur vilket ger fastigheten ett samhällshistoriskt värde.

T.v. Ägarens gamla flygbild över Smygeholm/Källa. Notera även det gamla knektbostället t.h. om Hovlandavägen.

Västra Hovlanda 1:8, 1:3 Källa

Miljöbeskrivning

F.d. jordbruksfastighet från 1890-talet, belägen vid korsningen Hovlandavägen och väg 562. En stor ladugårdslänga samt en garagebyggnad är belägna alldeles intill Hovlandavägen där en mindre grusväg leder in mot gården och det intilliggande Smygeholm. Gården finns med på den så kallade Hembygdskartan från 1883-1895.

Byggnadsbeskrivning

Timrat boningshus i 1½ våning från 1890-talet, klädd med rödfärgad stående locklistpanel och osågade vitfodrade knutar. Taket belagt med tvåkupigt tegel och avslutas med breda vindskivor. Huset har 2-lufts-fönster med spröjs och är mot söder utbyggt med ett modernt uterum med stora fönster.

Intill bostadshuset står ett växthus där det odlas grönsaker.

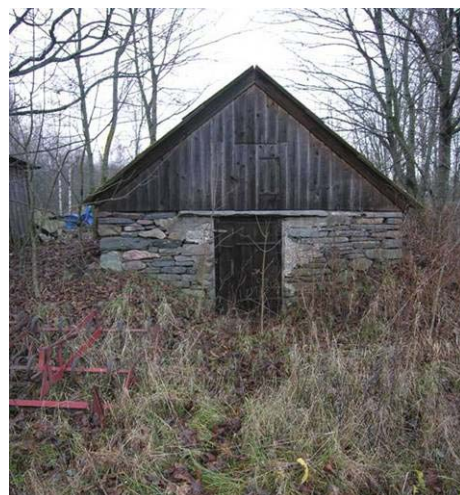

Ute vid Hovlandavägen finns en ladugårdslänga uppförd av timmer och reglar, försett med stående locklistpanel och plåttak. Det är uppskattningsvis något yngre än boningshuset.

Mitt emot står garagebyggnad av senare datum med brun panel och takplåt.

Efter ladugården vid grusvägen finns en källare byggd i natursten, med lockpanel på gavelröstena. Taket är belagt med plåt. Vid inventeringen 1979 noterades här en amerikakoffert med texten "Mrs Ida Olsson, Källa, Hovlanda, Karlstad, Sweden."

Bredvid finns ytterligare en källare byggd i natursten, med rödfärgad panel på förvandring på gavelröstet. Taket är belagt med plåt.

Längst i söder finns ytterligare en ladugårdslänga med tillbyggt garage, troligen samtida med boningshuset. Det är byggt av timmer och regler och taket är belagt med plåt. Hönshus och hönsgård finns i södra änden.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Området har ett samhällshistoriskt värde med en agrar historia som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Boningshuset har genomgått vissa förändringar men berättar trots det om tidigare byggnadsskick och har därmed ett bebyggelsehistoriskt värde. Bevarade ekonomibyggnader har ett miljöskapande värde.

Östra Hovlanda 1:7, Hova

Miljöbeskrivning

I sydöstra änden av utredningsområdet finns gården Hova, norr om Stora Skagene. Bostadshuset är omgivet av en stor tomt omgärdad av diken. Härifrån har man utsikt över öppen mark och Vänern. I trädgården finns fruktträd och framför huset ett stenparti med en liten trappa. Bakom huset fortsätter grusvägen ned mot Vänern. Bakom huset löper en stenmur av okänd ålder. Möjligen skulle det kunna vara sten som plockats upp i samband med att huset byggdes, eller så kan det vara ett spår från äldre tiders ägo gränser eller boskapsinhegnad.

Byggnadsbeskrivning

Egnahemshus uppfört i slutet av 1930-talet, i 1½ våning med källare. Grund och stomme av betong. Fasaden är rappad i vit-beige kulör. Taket är belagt med 2-kupigt tegel, rött mot söder och svart mot norr. Fönstren har två och tre lufter med spröjs, målade i vitt och rött. Mot söder finns en putsad farstuvist och ovan den en balkong.

På tomten finns en lång bod med garage. Denna har vit locklistpanel och blå dörrar. Vid vägen finns en vedbod med röd brädpanel. Båda har plåttak.

Kulturhistorisk värdering, IC

Byggnaden har ett byggnadshistoriskt värde som god representant för sin tids egnahemsbyggande.

Bråten 1:61, Bråten

Miljöbeskrivning

F.d. jordbruksfastighet belägen som första gård vid Hästviksvägen, alldeles intill Hovlandavägen. Gården och granngården söderut kan ses på den så kallade Hembygdskartan från 1883-1895.

Byggnadsbeskrivning

Boningshus uppfört i 1½ våning. Möjligen en äldre stomme som moderniserats med tvåluftsfönster och eternitfasad. Sadeltaket är belagt med plåt. Vid entrén mot norr finns en rullstolsramp. Mot väster finns en veranda.

Norr om boningshuset finns en rödfärgad lada med plåttak, en jordkällare i natursten samt ett mindre rödfärgat uthus.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Området har ett samhällshistoriskt värde med en agrar historia som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Boningshuset har genomgått vissa förändringar men berättar trots det om tidigare byggnadsskick och har därmed ett bebyggelsehistoriskt värde. Bevarade ekonomibyggnader har ett miljöskapande värde.

Bråten 1:6 3, Bråten

Miljöbeskrivning

F.d. jordbruksfastighet belägen som andra gård utmed Hästviksvägen. Gården kan ses på den så kallade Hembygds-kartan från 1883-1895.

Byggnadsbeskrivning

Boningshus uppfört år 1900 i 1½ våning. Fasaderna är klädda med röd locklistpanel och har ett brett våningsavskiljande band av liggande panel. Moderna 1- och 2-luftsfönster ramas in av vita breda fönsterfoder. Sadeltaket är belagt med tegel. Huset byggdes om och renoverades under 1960-talet. Den tidigare förstukvisten var inglasad. På baksidan finns i dag en veranda.

Sydväst om boningshuset finns en lada/garage uppförd med regelstomme och ett plåtblagt tak. Vid infarten till gården finns en gammal grundmur kvar efter en riven ladugård. En jordkällare med sadeltak är belägen bakom boningshuset och uppskattas av nuvarande ägare vara från 1940-talet. Bland övriga byggnader på gården kan nämnas ett hundhus, vedbod och en lillstuga.

Kulturhistorisk värdering, 1C

Området har ett samhällshistoriskt värde med en agrar historia som sträcker sig långt tillbaka i tiden. Boningshuset har genomgått vissa förändringar men berättar trots det om tidigare byggnadsskick och har därmed ett bebyggelsehistoriskt värde. Bevarade ekonomibyggnader har ett miljöskapande värde.

Fynd av byggnadslämning, fiskehus på medar

Efter ett tips söktes en intressant byggnadslämning upp inom utredningsområdet. Lämningen utgörs av ett hus på medar och återfinns bland träden längs en av vandringsstigarna norr om Hästviken.

Längre tillbaka ägnade sig hammaröfiskarna vintertid åt det så kallade såtmetet efter lake. Metet kunde pågå hela natten och man brukade vila några timmar kring midnatt på någon intilliggande ö. Det enklaste vindskyddet ute på isen bestod av flätade grangrenar som man satt på.

I Hammarö hembygdsbok skriver Björn Hallerdt 1957 om fisket på Hammarön. Enligt honom har man på senare tid (femtioalet och tidigare) byggt en del metarkojor av bräder och tjärpapp med hål i golvet. Dessa kojor drogs ut till fiskeplatsen på kvällen och ”motsvarade de hus på medar som användes på Slätbaken (vik i Östersjön nära Söderköping) och Vättern”. Detta fynd visar dock att hus på medar även användes på Vänern av Hammaröfiskarna. I trakterna av Torne Träsk blev det vanligt förekommande med fiskehus under 1930-talet, dessa kallades arkar.

Medarna är ca nio meter långa med två meters mellanrum. Det mesta virket finns inte längre kvar på platsen. Dock återfanns ett par fönsterbågar och en dragstång. Medarna hålls samman med hjälp av järnbeslag. Hästar eller traktor har möjligen dragit huset till sin nuvarande plats.

Referenser

Hall, Thomas (red.): Svenska hus landsbygdens arkitektur: från bondesamhälle till industrialism, Stockholm 1999.

Hembygdkartan. 1883-95 års ekonomiska karta. Blad 174.

Johansson, Annie och Martin Karlsson: Särskild arkeologisk utredning vid Bråten. Värmlands Museum. Internrapport 2001:4.

Lantmäteriet i Gävle: Geometrisk avmätning 1725, akt LMS R32-5:1.
Storskifte på skog/skogsmark 1798, akt LMS R32-5:2.

Lindman, Gundela: Om uppteckningar och ortnamn som källor till det historiska svedjebruket i Västsverige. Eriksson, Alf (red.): Odlingslandskap och uppdragsarkeologi. Artiklar från Nätverket för arkeologisk agrarhistoria. Riksantikvarieämbetet. Skrifter nr. 29:42-50.

Ortnamnen i Värmlands län, Del 5 Grums härad, Ortnamnsarkivet i Uppsala 1926.

Olsson, Hans och Björn Wallbom. Järnåldersgården vid Sättersviken – RAÄ 80b. Värmlands Museum. Internrapport 2004:15.

Värmlands Museums arkiv, bebyggelseinventering, Hammarö kommun 1979-80.

Wallbom, Björn. Arkeologisk förundersökning av RAÄ 80 & RAÄ 80b vid Sätter. Värmlands Museum. Internrapport 2004:16.

Wettergren, G, Kulturmiljöprogram för Hammarö kommun, Hammarö 1990.

Wiklund, L (red.), Hammarö: en hembygdsbok, Karlstad 1957.

Tekniska och administrativa uppgifter

Värmlands Museums diarienummer: 06.010.350

Beställare: Hammarö Kommun, Mark och Plan.

Län: Värmlands Museum

Landskap: Värmland

Kommun: Hammarö

Socken: Hammarö

Ekonomiskt kartblad: 10D 5d Skagene

Utredningsperiod: Nov-Dec 2006

Antikvarisk personal: Carina Johansson (byggnadsantikvarie) och Katherine Bless Karlsen (arkeolog)

Dokumentationshandlingar

Dokumentationsmaterialet består av digitala fotografier från fältarbetet samt inventeringsblanketter från bebyggelseinventeringen, vilket förvaras i Värmlands Museums arkiv.